

КОНОТАЦІЙНА МОТИВАЦІЯ ГЛОСОЛАЛІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ХХ–ХХІ СТ.

У статті розглянуто один зі шляхів породження фонетичної конотації, змодельованої в українській поетичній мові ХХ–ХХІ ст. за законами глосолалії; обґрунтовано роль алогічних повторів звукових комплексів як прагматично-емоційну доміную авторських інтенцій у відображенні мовної та концептуальної картини світу.

Ключові слова: конотація, глосолалія, асоціативні можливості фонетичних засобів, вокальні й консонантні одиниці, українська версифікація.

В українському поетичному дискурсі ХХ–ХХІ ст. перспектива множинних інтерпретацій звукового континууму, по праву, належить глосолалії – яскравому версифікаційному елементу, який завжди привертав увагу митців із тонким відчуттям асоціативних властивостей поетичної мови, зосібна імпліцитності вокальних і консонантних одиниць. Серед різних прийомів організації поетичного дискурсу, що позиціонують динаміку конотаційної спроможності фонетичних засобів у створенні метафоричних образів, глосолалія вирізняється своїм епатажним авангардизмом, адже це «мовленнєвий потік із порушенням мовних нормативів» [9, 161]. Алогічні, навіть безглузді повтори звукових комплексів, важливі для моделювання своєрідного ритміко-мелодійного струменя «під час ворожінь, замовлянь, магічних ритуальних дійств» [Там само], у поетиці стають прагматично-емоційною доміную авторських інтенцій, тяжіючи до збереження естетичних засад філігранного відображення мовної та концептуальної картини світу. Такий вербальний дискурс відкриває нові, винятково важливі перспективи для наукової об'єктивізації прагматичних конотацій на рівні мовної організації тексту, лінгвостилістичні параметри якого є наслідком світосприйняття звукового континууму як запрограмованої емоційної стихії.

Предметом для спостереження в статті обрано конотаційну мотивацію глосолалії, яка в межах національної звукової традиції виявляє особливості авторських інтенцій і знаходить своє відображення в асоціативній системі поетичних образів, що корелюють з імітаційно-фольклорними закономірностями української версифікації. Оскільки глосолалії як емоційно-ритмічний вектор «ушляхетненої інструментації» [9, 282] ще не були об'єктом для дискусійних спостережень і не мають системних наукових здобутків не лише в українській, але й слов'янській фоностилістиці, то вибір цього звукопису для моделювання фонетичних конотацій у поетичному дискурсі ХХ–ХХІ ст. логічно умотивований, своєчасний і цілком актуальний.

Мета статті – охарактеризувати асоціативну поліфункційність конотаційного спектра глосолалії

У українській поетичній мові ХХ–ХХІ ст.

лінгвостилістиці глосолалію вважають різновидом рідкісної звукової гри, невід'ємним

елементом зауму – версифікаційного кубофутуристичного прийому, «який полягав у розчленуванні поетичного мовлення на фонемні складники з наступним їх довільним сполученням під впливом певної ритміки» [9, 278]. Образні фольклорно-генетичні алюзії, породжені яскравими звуковими ефектами глосолалії, зацікавили свого часу А. Белого, О. Кручених, В. Хлебникова та ін. [5, 132–146]. Декларуючи мистецьке захоплення довільними, непередбачуваними фонетичними комбінаціями поетичної мови, теоретик і практик заумної футуристичної поезії О. Кручених [7] так пояснював експериментування зі сполуками звуків, позбавленими реального змісту: «Заум пробуджує й дає свободу творчій фантазії, не ображаючи її нічим конкретним» [Цит. за: 8, 154]. Суб'єктивну імпровізацію тональності, ініційовану глосолаліями, що розвивають фантазію в контексті моделювання звукових образів утраченої міміки, образно позиціонував у славістиці А. Белий, адже вважав свої узагальнення не науковою теорією, а лише поемою про звуки – «жести втраченого змісту» [2].

Автор оригінальної теорії мовної еволюції, основоположник історичної фонології, Є. Поливанов, розглядаючи загальний принцип звукової організації як критерій поетичної техніки, детально охарактеризував ритмічно організовані асемантичні фонетичні повтори в рефренах народних пісень: «Саме в “заумі”, а також у тих п'єсах (або фрагментах), у яких “заум” найбільш вільно й

найчастіше фігурує <...>, спостерігається насиченість повторами [тобто елементами формальної (звукової) організації вірша]» [12, 101]. У своїх спостереженнях про архітектоніку мордовської поезії всесвітньо відомий лінгвіст виокремив так званий ідеальний заум «як найчистіший або найпоетичніший <...> вид поезії», оскільки в ньому «вся творча енергія автора і вся увага того, хто сприймає (читача або слухача), спрямовані на формальний (звуковий) бік мовлення, тобто <...> на гру тим чи тим видом повтору без відволікань у бік змістових подань» [Там само]. Природним явищем у приспівках він вважав і перетворення поетичної мови на чуттєву систему пізнання глибин думки завдяки імпліцитним мікросемам алогічно організованих фонетичних одиниць, що, по суті, інтенсифікують сприйняття основної теми ліричного твору. Саме елементи глосолалії здатні активно формувати особливий музикальний ритм й українських народних пісень:

*Тала, лала бух, бух,
На камені дух, дух.
Коли б мені не любисток та
полин, <...> Коли б мені не трава, То
я б тебе ха-ва-ва
<...> (Воропай, 399–400).*

Ритміка артикуляційно-акустичних сегментів в українській поетичній мові генетично ввібрала ряд фольклорних елементів евфонічного зразка, супроводжуючи відображення фрагментів об'єктивної дійсності, що функційно набули статусу мовних архетипів, кожен із яких репрезентував «оголену емоційність експресіонізму й змісту» [1, 13]. Почуттєва домінанта звукової організації народної поезії – це «наша дохристиянська культура, наша найстарша традиція. <...> Всі стихійні сили природи умироутворюються та закликаються, щоб не діяли на шкоду людям і худобі» [3, 7 –8], – так писав відомий дослідник народних звичаїв О. Воропай про пісенні набутки, які з погляду семіотики синтезують у свідомості українців коди естетичного мовотворення.

Довільне поєднання фонетичних складників української поетичної мови під впливом ритму зацікавило представників різних літературних течій і напрямків як ХХ, так і ХХІ ст. (Павло Тичина, Гео Шкуріпій, Михайль Семенко, Микола Бажан, Юрій Андрухович та ін.) для моделювання прийомами глосолалії яскравих пісенних образів. Витоки асемантичного вокально-консонантного інструментування як показник особливої музикальної стихії в українській ліриці репрезентовані, наприклад, у поетичному дискурсі Павла Тичини:

*Танцюють цвітно цілунять
тонно в туніках білих
неначе бал Нагрудять
вправо одгрончить чар
схитнуться вліво лілейні лі
<...> (Тич., 224).*

Такі артикуляційно-акустичні медитації породжують, на перший погляд, алюзії дитячого жаргонного мовлення з особливими орфоепічними канонами. Насправді ж мистецький задум «ніжного лірика» значно глибший: евфонічна метатеза фонетичних структур, деформуючи вокально-консонантну модель активно вживаних лексичних одиниць, умисно нівелює матеріальну приземленість дійства. Граційний рух у пантопохронічній перспективі балетної студії може корелювати хіба що з ірреальним акустичним континуумом. Відтак П. Тичина вдається до конотаційної мотивації глосолалії лише з однією метою: яскравою артикуляційно-акустичною стихією візуалізувати невловиму, імпресіоністичну гармонію рухів танцю на пуантах. Однак естетичні уподобання митця, якого завжди приваблювали фольклорні витоки українського віршування, що увібрало в себе елементи синкретичних ритуальних дійств, давали змогу спиратися на конотаційні засади глосолалії як глибоко національну рису мовної картини світу, феномен плюривалентності українського поетичного дискурсу. На підсвідомому рівні сприяючи адаптації закладеної ідеї, митець часто віддавав перевагу глосолалії, конотаційні вектори якої були підпорядковані артикуляційно-акустичним параметрам конкретних консонантів, зокрема сонорним [л], [л:], [л'], [л':]:

Гуляв над Тібром

*Рафаель В вечірній
час в іюні.
Се сум, се сон, лелію льо, Льоліюні я,
льоліюні (Тичина, 116–117).*

Така алітерація за законами евфонічної глосолалії є «самоціллю», авторським прагненням змодельовати «звукопис локальних масштабів» (Т. Сільман), що наповнить поетичну мову особливою сугестією, адже термін «глосолалія», як відомо, первісно позначав утаємничену Святим Духом ангельську мову вірян [11, 161]. Дослідник української фоніки І. Качуровський переконаний, що «глосолялія тут має правити не то за імітацію італійської мови, не то <...> за музику небесних сфер <...>» [6, 171]. Справді, тільки динаміка музикальної стихії була першоосною для мови, фонетичне конотування якої, за А. Макаровим, декларує прагнення «дійти до самих коренів, таємничих глибин свідомості сучасної людини. Поетів захоплюють можливості сучасної поезії перетворити всі підсвідомі враження у свідомі сприйняття» [10, 180]. Власне, йдеться про медитацію звуками, що в момент емоційного злету дають змогу відчутти й пізнати квінтесенцію авторської вербалізації музики слова, емоції, зрештою, гармонії буття.

Саме відчуття конотаційних можливостей фонетичних одиниць, які зливаються в єдиний звуковий потік і формують метафоричний образ, що інтенційно ідентифікований мовцями як символ навколишньої дійсності, привернули увагу й українських панфутуристів:

фффф
дмужкало тирхало
шшшш
шипіло шумно
за машиною
брудосніг -
тумані
сани – сани
колисали
хрусти
м'якшили
сичанням
злилися
достатнь
о силь
ветки
м'які кокетки
блискними
поглядами
кхе кхе кхе
! Ви (Семенко, 149).

Установка митця на формування звукових асоціацій підтверджена синтагматично домінувальним континуумом фонетичних одиниць в алографній реалізації: **фффф/шшшш**. Для панфутуриста М. Семенка це реальна модель звукової панорами міста, тому на тлі верлібрових оказіональних номенів (*блискними*, *хрусти*) консонантна структура традиційних лексем сприяє формуванню «прихованих сем» (Р. Гінзбург [4]) як елементів асоціативного увиразнення денотативно-референтних номінацій. Наприклад, збільшення тривалості глухого шиплячого [ш] детерміновано лексевою *шипіло*; [к] – звуконаслідувальним вигуком *ке*; алітерація свистячого [с] посилює семантичні пріоритети лексеми *хрусти*. Здається, автор декларує відверту зневагу до традиційного римунання як визначального критерію версифікації: рима в цих поетичних зразках спорадична, інколи точна (*ветки* - *кокетки*), а всуціль – приблизна (*сани-тумані*). Однак це лише художній прийом, що асоціативно відтворює шумові реалії мегаполісу, на тлі якого антиномія (*світ звуків* – *!Ви*) – емоційний спалах фонетичних конотацій на грані ірреальної та об'єктивно осмисленої акустики. Ця

плюралістичного кшталту» [8, 152] – мова яскравих почуттів, а отже, й персоніфіковано окреслених прагматично-семантичних парадигм конкретного художнього твору. Та й самі автори оказіональної

мови-зауму пояснювали її матеріалізацію в поетичному дискурсі правом на інтерпретаційний тип вербального кодування, адже така «думка й мовлення не встигають за переживаннями натхненного поета» [8, 153]. Фіксуючи насичення «заумної» поезії елементами формальної (звукової) організації, Є. Поліванов уможлиблював «деякий натяк на зміст (хай навіть він зводиться не до перекладного на мову логіки судження, а просто лише до ряду розрізнених (але все ж смислових, а не звукових) уявлень і відчуттів» [12, 101]. Наукову об'єктивність цього спостереження підтверджує конотаційна мотивація глосолалії в українській поетичній мові ХХ ст. у бурлескно-травестійній тональності. Оскільки українці завжди відзначалися своїм умінням реагувати на всі життєві колізії з гумором, то не дивно, що в умовах тотальної цензури ХХ ст. гра за законами глосолалійного зауму як прийом версифікації стала яскравим засобом вираження іронічно-жартівливого мовлення – функційно-стилістичним еквівалентом політичних інвектив, що ілюструють соціальну реакцію на міжнародні події:

Чому? Чому?!

“О був би ум би

у Лумумби, –

студенти, ми

казали так,

то був би Чомбе Ні

при чом би...

(Дмитренко, 87).

Ці прагматичні конотації, змодельовані за аналогією до фонетичного корпусу прізвищ відомих політичних діячів й обіграні з властивим українцям гумором, є прекрасною ілюстрацією характерної ментальної риси народу – адаптувати найскладніші проблеми в контексті бурлескно-травестійних жанрових приписів.

Отже, конотаційні моделі, породжені глосолалією, формують звуковий континуум, асоціативний потенціал якого є прагматично-емоційною домінантою авторських інтенцій у відображенні мовної та концептуальної картини світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Поэтика и действительность : из наблюдений над зарубежной литературой XX века / В. Адмони. – Л. : Сов. писатель, 1975. – 310 с.
2. Белый А. Глоссолалия : поэма о звуке / А. Белый. – Томск : Водолей, 1994. – 96 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис / Олекса Воропай. – К. : АВПТ «Оберіг», 1993. – 590 с.
4. Гинзбург Р. С. Реферативная соотнесенность слова и сочетаемость / Р. С. Гинзбург // Проблемы сочетаемости слов : [сб. науч. тр.] / М ГПИИЯ им. М. Тореца. – М. : М ГПИИЯ, 1979. – Вып. 145. – С. 79–92.
5. История русской литературы XX века. Первая половина [Электронный ресурс] : учебник : В 2 кн. – Кн. 1 : Общие вопросы / Л. П. Егорова, А. А. Фокин, И. Н. Иванова и др. ; под общ. ред. проф. Л. П. Егоровой. – 2-е изд., перераб. – М. : ФЛИНТА, 2014. – 450 с.
6. Качуровський І. Фоніка. Ч. 7 / Ігор Качуровський. – Мюнхен : Український Вільний Університет, 1984. – 208 с.
7. Крученых А. Е. Апокалипсис в русской литературе. Чорт и речетворцы. Тайные пороки академиков. Слово, как таковое. Декларации / А. Крученых. – Книга 122-я. – М АФ ; Серия теории ф 3. - М. : Тип. ЦИТ, 1923. – 46, [2] с. ; ил.
- У Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. – [3-тє вид., переробл. і доп.]. – К. : Рад. шк., 1971. – 487 с.
- У Літературознавчий словник-довідник ; [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К. : Академія, 2007. – 752 с.
- У Макаров А. М. Розмаїття тенденцій : [літературно-критичні нариси] / Макаров А. М. – К. : Рад. письменник, 1969. – 207 с.
11. Новый словарь иншомовных слов : близько 40000 сл. і словосполучень / Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом'як, А. А. Дем'янюк ; за ред. Л. І. Шевченко. – К. : Арій, 2008. – 672 с.
12. Поливанов Е. Д. Общий фонетический принцип всякой поэтической техники / Е. Д. Поливанов // Вопросы

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- Воропай – Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис / Олекса Воропай. – К. : АВІТ «Оберіг», 1993. – 590 с.
- Дмитренко – Дмитренко О. М. Шор стка моя отава зацвіла : поезії / О. М. Дмитренко. – СПб. : АНО ИПЭВ, 2008. – 279 с.
- Семенко – Семенко М. В. Поезії / М. В. Семенко ; / редкол. О. С. Засенко та ін.; вступ. сл. М. Бажана ; упоряд. та ст. С. Г. Адельгейма. – К. : Рад. письменник, 1985. – 311 с.
- Тич. – Тичина П. Г. Твори / П. Г. Тичина ; [передм. С. В. Тельнюка]. – К. : М олодь, 1984. – 240 с.
- Тичина – Тичина П. Г. Золотий гомін : вибрані твори / П. Г. Тичина ; [упоряд., вступ. ст. та приміт. С. А. Гальченка]. – К. : Криниця, 2008. – 608 с. : іл.

REFERENCES

- T Admoni, V. (1975). *Pojetika i dejstvitel'nost' : iz nabljudenij nad zarubezhnoj literaturoj dvadcatogo veka* [Poetics and reality: from observations of foreign literature of the twentieth century]. Lviv, Sov. pisatel', 310 p.
- T Belyj, A. (1994). *Glossolalija : pojema o zvuke* [Glossolalia: a poem about sound]. Tomsk, Vodolej, 96 p.
- T Ginzburg, R. S. (1979). *Referativnaja sootnesennost' slova i sochetaemost'* [The review correlation of word and its compatibility]. Problemy sochetaemosti slov [sb. nauch. tr., M GPIIJa im. M. Toreza]. Moscow, M GPIIJa, issue. 145, pp. 79–92.
- T *Istorija russkoj literatury dvadcatogo veka. Pervaja polovina* [History of Russian literature of the twentieth century. First half]. Obshhie voprosy (2014), in 2 volumes, Vol. 1 [L. P., Egorova, A. A., Fokin, I. N., Ivanova i dr. ; pod obshh. red. prof. L. P., Egorovoj, 2-e izd., pererab. Moscow, FLINTA, 450 p. Available at: <https://books.google.com.ua/books?id=zM ZuAwAAQBAJ&pg=PA2&lpg=PA2&dq> (Accessed 5th October 2015).
5. Kachurovskij, I. (1984). *Fonika* [Phonics]. Vol. 7. M iunkhen, Ukrain's'kyj Vil'nyj Universytet, 208 p.
6. Kruchenyh, A. E. (1923). *Apokalipsis v russkoj literature. Chort i rechetvorcy. Tajnye poroki akademikov. Slovo, kak takovoe. Deklaracii* [Apocalypse in Russian literature. Hell and creators of speech. Secret vices of academics. The word itself. Declarations]. Kniga 122-ja, M AF, Serija teorii, no. 3. Moscow, Tip. CIT, 46, [2] p.
7. Lesyn, V. M., Pulynets', O. S. (1971). *Slovyk literaturoznavchych terminiv* [The dictionary of literary terms]. Kyiv, Rad. shk., 487 p.
8. *Literaturoznavchij slovyk-dovidnyk* [Dictionary -Directory of Literary] [za red. R. T., Hrom'iaka, Yu. I., Kovaliva, V. I. Teremka]. Kyiv, Akademiia, 2007, 752 p.
9. M akarov, A. M. (1969). *Rozmaittia tendentsij* [A variety of trends: [literary critical essays]]. Kyiv, Rad. pys'mennyk, 207 p.
10. Polivanov, E. D. *Obshhij foneticheskij princip vsjakoj pojeticheskoi tehniki* [General phonetic principle of any poetic technique]. Voprosy jazykoznanija, no. 5, 1974, pp. 99–112.
11. Shevchenko, L. I., Nika, O. I., Khom'iak, O. I., Dem'ianuk, A. A. (2008). *Novyj slovyk inshomovnykh sliv : blyz'ko 40000 sl. i slovopoluchen'* [A new dictionary of foreign words: about 40,000 words and phrases]. Kyiv, Arij, 672 p.
12. Voropaj, O. (1993). *Zvychai nashoho narodu : etnografichnyj narys* [Customs of our people: ethnographic sketch]. Kyiv, AVPT "Oberih", 590 p.

LIST OF SOURCES AND THEIR ABBREVIATIONS

- Voropaj – Voropaj, O. (1993). *Zvychai nashoho narodu* [Customs of our people: ethnographic sketch]. Kyiv, AVPT "Oberih", 590 p.
- Dmytrenko – Dmytrenko, O. M. (2008). *Shorstka moia otava zatsvila: poezii* [My rough ottawa growth blossomed: Poetry]. Saint-Petersburg, АНО YPEV, 279 p.
- Семенко – Семенко, М. В. (1985). *Поезії* [Poetry]; [redkol. O. Ye. Zasenka та ін.; вступ. сл. М. Бажана ; упоряд. та ст. Ye. H., Adel'hejma]. Kyiv, Rad. pys'mennyk, 311 p.
- Тич. – Тичина, П. Г. (1984). *Твори* [Writings]. [peredm. S.V. Tel'niuka]. Kyiv, M olod', 240 p.
- Тичина – Тичина, П. Г. (2008). *Zolotyj homin* [Golden noise]; [uporiad., vstup. st. та prymit. S. A., Hal'chenka]. Kyiv, Krynytsia, 608 p.
- This article examines one of the ways of creating phonetic connotations, which modeled in Ukrainian poetic language of XX–XXI century by the laws of glossolalia and also grounds the role of sound complexes of illogical repetitions as pragmatic and emotional dominant of author's intentions through linguistic and conceptual reflection of world's linguistic picture.*
- Key words: connotation, glossolalia, associative capabilities of phonetic means, vocal and consonant units, Ukrainian versification.*